

А. В. Голубев отмечает, что своего апогея «военные тревоги» достигли именно в 1927–1929 гг., когда буквально вся страна запасалась товарами первой необходимости, а крестьяне придерживали хлеб [4, 361]. В информационной сводке № 11 за период с 15 по 21 марта 1927 г. отмечалось, что в местечке Шумячи Рославльского уезда Смоленской губернии в связи со слухами о войне за 2 дня Шумячским потребительским обществом было продано 2 000 пудов соли. Крестьяне, запасаясь солью, брали по 5–6 кулей, так как кооперация не успевала удовлетворить спрос, соль раскупалась у частников, которые повысили цены на соль с 90 коп. за пуд до 1 руб. 20 коп. [1, 538]. Ясно, что такое поведение крестьянства можно объяснить неуверенностью в политике советской власти и стремлением обезопасить свое положение.

Кроме того, тяжелое положение крестьян заставляло их внимательно следить за событиями внешней политики и реагировать негативным образом на те или иные решения советского государства в данной сфере. Так, в информационной сводке № 31 с 5 ноября по 6 декабря 1927 г. отмечались факты отрицательного отношения к уплате долгов Франции. В частности, в деревне Рогово Рославльской волости и уезда Смоленской губернии середняк в группе односельчан высказывался: «Советское правительство за последнее время шаг за шагом уступает свои позиции, и это плохо. Нам говорят, что каждый крестьянин должен участвовать в строительстве государства, но почему-то согласились платить долги Франции, не обсудив этого вопроса ни на одном крестьянском собрании» [1, 604].

В связи с вышеизложенным довольно обоснованными выглядят выводы А. В. Голубева о том, что поводом для возникновения «военной тревоги» могли послужить любые международные и внутривластные события... Как правило, они влияли на поведение населения самым непосредственным образом. Наконец, «военные тревоги» активно использовались для зондирования общественных настроений, в первую очередь, отношения к советской власти и ее политике и готовности защищать завоевания социализма [4, 363–364]. Таким образом, настроения крестьянства Западного региона России в 1920-е гг. находились в непосредственной зависимости от внутренней и внешней политики государства. Слухи, характерные для 1920-х, также способствовали нагнетанию и без того тревожной обстановки в крестьянской среде.

1. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918–1939: документы и материалы: в 4 т. / под ред. А. Береловича, В. Данилова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – Т. 2. 1923–1929. – 1168 с.

2. Кулачков В. В. Культурная политика государства и крестьянство Западного региона России в 1920-е гг.: монография / В. В. Кулачков. – Брянск: Курсив, 2013. – 142 с.

3. РГАЭ (Российский государственный архив экономики). – Ф. 396. – Оп. 3. – Д. 597.

4. Голубев А. В. «Военные тревоги» 1920-х гг.: проект власти или страхи крестьянства? / А. В. Голубев // Государственная власть и крестьянство в XIX – начале XXI века: сб. ст. / отв. ред. А. И. Шевельков. – Коломна: МГОСТИ, 2013. – С. 360–364.

О.Л. Майборода

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ПРОТЕСТАНСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ВОЛИНСЬКОГО СЕЛА У 1960–1980-Х РР.

Досліджено взаємовідносин держави та церкви, проаналізовано шляхи і методи боротьби радянської влади з протестантськими громадами волинського села у 1960–1980-х рр. Звернено увагу на лояльне ставлення віруючих до радянського ладу. Проаналізовано антицерковну кампанію держави: від профілактично-просвітницької роботи до застосування незаконних адміністративних покарань.

Ключові слова: Волинь, село, релігія, церква, протестантські об'єднання, влада.

This article is dedicated to the investigation of the relations between the state and the church. It was analysed the ways and the methods of struggling of soviet power with the community societies of Volyn village in 1960–1980 years Attention is focused on loyal attitude of believers toward Soviet order. The antichurch campaign of the state: from preventive – elucidative work to the application of illegal administrative punishments is analyzed.

Key words: Volyn, village, religion, church, community societies, power.

В сучасних умовах, з утвердженням незалежної і демократичної Української держави, з'явилася можливість більш ґрунтовного й неупередженого вивчення вітчизняної історії. На фоні досить докладно вивчених загальних питань аграрної політики радянської влади і культурно-освітнього розвитку українського села 60–80-х рр. ХХ ст. залишається ще чимало неопрацьованих проблем, насамперед регіонального та місцевого характеру. До них відносно питання культурного, освітнього, а особливо – релігійного життя волинського села зазначеного періоду.

Серед вітчизняних авторів, які на основі розсекречених архівних матеріалів почали реконструювати церковно-релігійне життя в радянській державі, зокрема у волинському селі, були В. Єленський та І. Меркатун [1, 271]. Для них характерне прагнення відобразити історію державно-конфесійних відносин із позицій загальнолюдських цінностей, відмовитися від класового підходу в оцінці діяльності духовенства. На проблемах розвитку релігійних структур у контексті загальних суспільно-політичних процесів другої половини ХХ ст. зупиняється у своїх роботах В. Баран [2, 670], який акцентує увагу передусім на політиці радянської держави щодо релігії та церкви.

Серед сучасних вітчизняних науковців, які досліджують історію православ'я, насамперед назвемо В. Пашенку [3]. Особливий інтерес викликає його праця «Православ'я в новітній історії України», написана на сучасній джерельній основі. Деякі аспекти розвитку Православної церкви, зокрема у волинських селах, розглядають П. Бондарчук, В. Борщевич, А. Киридон, В. Милусь, А. Моренчук, П. Панченко, В. Рожко, П. Яроцький та ін. [4, 283]. Пострадянський період дав можливість ученим ґрунтовніше й об'єктивніше дослідити історію протестантизму на наших землях. Найбільш плідно над цією тематикою працюють В. Любашенко, Ю. Решетніков, С. Санніков [5].

Мета запропонованого дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу архівних документів показати взаємовідносини держави і так званих сектантських об'єднань, зокрема, проаналізувати шляхи і методи антирелігійної політики у селах Волинської області у 1960–1980-х рр.

Традиційною особливістю духовного життя волинських селян було визнання пріоритетності загальнолюдських цінностей, сповідуваних релігією, перед класовими і політичними догмами, що зумовлювало міцні позиції церковних інститутів у регіоні. Значна частина зареєстрованих у республіці релігійних громад припадала на Волинську область. Духовне життя місцевого селянства відзначалося не лише високою загальною релігійністю, але й приналежністю до різних конфесій.

Домінуючі позиції у волинському селі належали Руській православній церкві (РПЦ). У тих районах, що межували з Львівською областю (Горохівському, Іваничівському, Володимир-Волинському і частково – Луцькому та Локачинському), було чимало прихильників Греко-католицької церкви. У ряді районів (Луцькому, Ківерцівському, Маневицькому) з першої половини 50-х рр. XX ст. стала зростати кількість громад релігійних конфесій, віднесених радянською ідеологією до сектантства. З нелегальних релігійних напрямів найбільшого поширення набули «п'ятидесятники» та «свідки бога Єгови».

У результаті форсованого наступу на церкву у 1958–1964 рр. влада вдосконалила механізми боротьби з релігією і церквою. Була налагоджена цілісна система роботи, яка включала в себе партійні та державні органи, громадські організації, підготовку кадрів тощо, спрямована на формування і насадження антирелігійних, атеїстичних світоглядних орієнтирів у населення. Боротьба з релігією на Волині велася особливо жорстко. Серед найпоширеніших методів влади – зняття під будь-яким приводом з реєстрації релігійних громад; відкликання місцевими уповноваженими Ради у справах РПЦ чи Ради у справах релігій служителів культу; примушування віруючих до виходу зі складу церковних органів під загрозою адміністративних санкцій тощо. Складовою кампанією була ліквідація монастирів, центрів паломництва – святих місць, а також осередків духовної освіти. Загальним підсумком антицерковного походу в регіоні стала втрата близько половини діючих православних храмів, 51% сектантських організацій, 16 із 20 монастирів і скитів. Було закрито єдиний в регіоні центр духовної освіти – Волинську семінарію, ліквідовано усі місця масового паломництва тощо.

Населення регіону бурхливо реагувало на антицерковні заходи влади. Численні петиції і скарги у найвищі державні інстанції, багатолюдні зібрання, що переростали у несанкціоновані мітинги, організації цілодобових чергувань біля ще не відібраних монастирів і храмів – такими були форми і методи протистояння віруючих антирелігійним діям партійно-радянських органів влади. В інформаційній доповіді про релігійну ситуацію і роботу уповноваженого Ради у справах Руської православної церкви по Волинській області А. Федулова за 1961 р. зазначалося: «Мабуть, ніде в колишній царській Росії не було такої густої мережі православних храмів і такої кількості духовенства, як на Волині» [6, 50].

На середину 1960-х рр. для керівництва СРСР стало очевидним, що курс на форсовану ліквідацію церковного життя зазнав поразки. Скорочення мережі конфесійних об'єднань, яке здійснювалося адміністративними заходами, на практиці не зменшило релігійності населення. Закриття релігійних громад переводило їх, як правило, лише до нелегального стану, в якому багато хто з церковних лідерів побачив навіть певну користь. Вони не так пильно контролювалися державними органами, не сплачували податків. Віруючі почали застосовувати радикальніші методи боротьби, привертати до цієї проблеми більшу увагу.

У травні 1964 р. ЦК КП України видав постанову «Про факти грубого адміністрування окремих місцевих органів влади у ставленні до віруючих». Партія та радянські організації, органи суду і прокуратури зобов'язувалися розібратися з фактами «грубого адміністрування і винних у ньому притягнути до відповідальності», «ліквідувати помилки в атеїстичному вихованні трудящих» [7, 20]. Звичайно, влада не відмовилася від ідеї, що церква і віра в Бога віджили себе, однак крайнім методам боротьби з ними, прискоренню процесу їх «викорінення» із суспільного життя було покладено край.

7 березня 1965 р. відбулося розширене засідання Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР, на якому розглядалися питання функціонування протестантських релігійних громад. Зазначимо, що вже тоді стояло питання адміністрування щодо протестантів. У своїй доповіді А. Клібанов, який був дослідником релігій і мав 30-літній стаж роботи у цій сфері, наголошував, що методи, які застосовують до віруючих, схожі на чисту інквізицію. «Чому створюється така атмосфера? Ми випускаємо великим тиражем науково-атеїстичну літературу. Ось брошура Брудного “Изуверы”. В ній йдеться про п'ятидесятників, до того ж вони описуються як психічно хворі люди. Адже ні одна нормальна людина не погодиться робити те, що роблять, судячи з брошури, п'ятидесятники. А їх у всьому світі 10 мільйонів осіб. «Що ж виходить? Людство сходить з розуму?» [8, 97].

27–28 листопада 1969 р. у Києві пройшла нарада ідеологічних працівників, в якій взяли участь секретарі обкомів партії, що займалися питанням ідеологічної роботи, керівники ряду міністерств і відомств, творчих спілок, редактори республіканських газет і журналів, відповідальні працівники ЦК КП України. Волинську область представляла секретар Волинського обкому КП України Н. Алексеева. У своїй доповіді вона зазначила: «І ще одна особливість: значна релігійність населення, яка залишилась нам в спадщину від минулого, а іноді в тенета релігії потрапляє і молодь. Наша область є прикордонною областю, і саме це зумовлює вплив на окрему частину трудящих літератури, телебачення, радіо, листування. У нас дуже багато волинян листується з своїми родичами, які живуть в багатьох країнах світу: і в Канаді, і в Голландії, і в Америці. Дуже велика кількість листів надходить щороку. І всі ці, на мій погляд, специфічні моменти потрібно враховувати нашим партійним організаціям в своїй роботі» [9, 120]. Звичайно, місцеві партійні органи зважали на такі обставини.

У грудні 1973 р. на нараді завідуючих відділами пропаганди, секретарів з ідеології райкомів партії, голів райвиконкомів в обкомі Компартії України

рекомендувалось створити при міськвиконкомках групи з 3–5 осіб, які б займалися вивченням форм і методів богослужіння, змісту проповідей священнослужителів. У лютому 1978 р. на засіданні комісії слухали питання «Проповідницька діяльність в зареєстрованих об'єднаннях євангельських християн-баптистів» сіл Широка, Козятин, Скобелка Горохівського району. Проте, як зазначалось в інформаційних звітах, «фактів, коли б проповідники виходили за рамки релігійних догм, не виявлено» [10, 6].

Особлива відповідальність покладалася на членів груп сприяння виконкомів сільських і селищних рад. Вони безпосередньо «працювали» з віруючими, вивчаючи проповіді, подавали звіти у вищі органи. Так, члени групи при виконкомі Скобелівської ради Горохівського району у 1978 р. 15 разів відвідали молитовний будинок, щоразу прослуховуючи по 7–9 проповідей. П'ять разів побували активісти на зібраннях у секті с. Іванівка, шість разів слухали проповіді у с. Звиняче, п'ять разів – в громаді євангельських християн-баптистів (ЄХБ) с. Кутрів. Актив групи проводив роз'яснювальну роботу серед дітей в школах та в сім'ях віруючих, щоб не допустити залучення неповнолітніх дітей до участі у богослужінні [11, 33].

Виявлення високого відсотка релігійної обрядовості або порушення радянського законодавства про культу релігійними об'єднаннями (хоровий супровід під час проведення обряду похорону, збір членів ЄХБ на квартирах, залучення до протестантських громад дітей шкільного і дошкільного віку) свідчило про «незадовільну роботу груп сприяння виконкомів сільських і селищних Рад». Ці питання одразу ж піднімалися на засіданнях адмінкомісії [12, 44].

У зв'язку з прийняттям постанови ЦК КПРС від 16 липня 1971 р. «Про посилення атеїстичного виховання населення», в якій звернено увагу місцевих партійних і радянських органів на необхідність посилення роботи щодо недопущення діяльності релігійних фанатиків, Рада у справах релігій постановила: «Враховуючи, що однією з причин живучості релігійних пережитків є ідеологічна перебудова релігії, її пристосування і модернізація, вважати необхідним: а) більш глибоке вивчення нових тенденцій в релігії, оперативне інформувати раду, партійні органи; б) ширше залучати наукові кадри до вивчення складу проповідників, змісту релігійної пропаганди, зокрема, тематики й ідеологічної спрямованості проповідей; в) зобов'язати уповноважених ради продовжувати роботу з упорядкування у відповідності із законом справи реєстрації релігійних громад, які виконують законодавство про культу; г) вжити заходи щодо посилення контролю за фінансово-господарською діяльністю релігійних громад» [13, 70].

Згідно з рішенням виконкому Волинської обласної Ради від 11 квітня 1961 р. № 386, виконкоми районних, міських, селищних та сільських Рад повинні були здійснювати контроль за дотриманням законодавства про культу, в тому числі за діяльністю псаломщиків. Так, за розповсюдження нелегальної літератури в 1973 р. обласний пресвітер «розкольників» А. Ращук був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений на два роки ув'язнення в таборах загального режиму [14, 13].

Контролюючи діяльність легальних протестантських об'єднань, державні органи, окрім профілактично-просвітницької роботи, застосовували адміністративні заходи. Якщо за легальними об'єднаннями держава просто наглядала, то в підпільних нелегальних об'єднаннях вона вбачала реальну опозицію і всіляко перешкождала їх діяльності. На всі порушення складалися відповідні акти, які розглядалися адмінкомісіями при райвиконкомі, а на порушників законодавства накладалися відповідні стягнення. Найбільш поширеними були штрафи за нелегальне проведення релігійних зборів, за надання квартир для сектантів з інших районів і за виховання дітей в релігійному дусі.

У той час як віруючі загалом лояльно ставилися до радянського ладу, виявляли підтримку внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, проповідницька діяльність переважно не мала антирадянської спрямованості, толерантне ставлення не було взаємним. В області були зафіксовані випадки неправильного застосування законодавства про культу та адміністративного, нічим не обґрунтованого відхилення законних прав громади: безпідставне звільнення з навчальних закладів, відмова у прийнятті на роботу та ін. Громадянка с. Квасів Горохівського району Синюк була направлена райкомбінатом на річні курси крою і шиття у м. Луцьк, а після закінчення цих курсів не була влаштована на роботу. Завідуюча відділом кадрів Горохівського райпобуткомбінату заявила: «Штундам тут не місце». У с. Довгів того ж району вчителька Г. Супрун деякий час «нетактовно» поведилася з ученицею 6 класу Бойко тільки через те, що її батько був пресвітером громади ЄХБ [15, 44].

У досліджуваній період проблемним питанням взаємовідносин держави і протестантів було поширення в останніх емігрантських настроїв. Постійний адміністративний тиск, грубе порушення свободи совісті і віросповідань на теренах області змусило віруючих звернутись до вищих органів влади із заявами про дозвіл на виїзд за межі Радянського Союзу. Впродовж 1978 р. заяви з вимогою про надання можливості виїзду в будь-яку комуністичну країну на основі Хельсінкських угод надійшли від 73 осіб [16, 15].

У 1979 р. заяви на виїзд за кордон вже подали 205 осіб, включаючи дітей. З них 156 осіб були членами незареєстрованих релігійних груп [17, 19]. У наступні роки п'ятидесятники продовжували писати заяви на виїзд з СРСР. У завдання уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Волинській області на виконання постанови ЦК КПРС від 26 лютого 1980 р. входила необхідність протягом року детально вивчати процеси, що відбувались в групах еміграційно налаштованих християн віри євангельської, рішуче припинити протизаконну діяльність «релігійних фанатиків і екстремістів», які схилили віруючих до написання заяв на виїзд за межі СРСР, виявляти їх зв'язки з так званими «дисидентами», при тому використовувати трудові колективи, пресу, радіо [18, 1].

Таким чином, віруючі як об'єкт посиленої уваги держави, перебували під постійним «державним оком». Їх розглядали як великий арсенал ворожих елементів, тобто таких, що «своїми релігійними віруваннями вели роботу не проти когось іншого, а саме проти держави». Адже релігійні аспекти не

вписувалися в комуністичну модель духовності, ставлення до людини, як «гвинтика» у величезному державному механізмі. Антирелігійна боротьба у досліджуваній період деморалізувала суспільство, різко понизила рівень духовності та гуманістичних засад. Однак, попри всі намагання владних органів призупинити поширення протестантських громад, вони з року в рік зростали і набували все більшої кількості прихильників.

1. Єленський В. Є. Морозна «відлига». Про антицерковну кампанію кінця 50-х – початку 60-х років // *Маршрутами історії / уряд. Ю. І. Шаповал. – К., 1990. – С. 271–285 та ін., Меркатун І. П. Антирелігійна кампанія 50–60-х років на Україні // УІЖ. – 1991. – № 10. – С. 70–76.*
2. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / В.К. Баран. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
3. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України / В. Пащенко. – Полтава, 2001. – Ч. 2.
4. Бондарчук П. Релігійна поведінка православних віруючих в Україні (середина 40-х – середина 80-х рр.) / П. Бондарчук // *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – К., 2005. – С. 283–308 с.; Борщевич В. Православна церква в Україні в ХХ ст. сучасна вітчизняна історіографія проблеми / В. Борщевич, А. Киридон // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного пед. ун-ту, 2001. – С. 710–715; Яроцький П. Перебудова і віруючі: (Соціологічні дослідження) / П. Яроцький // *Під прапором лєнінізму. – 1990. – С. 64–69. Милуєв В. І. Волинська духовна семінарія в Луцьку (1946–1964 рр.) / В.І. Милуєв. – Рівне, 2001; Моренчук А.А. Релігійні процеси в Україні у 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): автореф. дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / А.А. Моренчук; Національний ун-т «Острозька академія» – Острог, 2006. – 20 с.; Рожко В. Православні монастирі глибокого Полісся / В. Рожко. – Луцьк, 1999.***
5. Любащенко В. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / В. Любащенко. – Л., 1995; Решетников Ю. Обзор истории Евангельско-баптистского братства на Украине / Ю. Решетников, С. Санников. – Одесса, 2000.
6. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 114.
7. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 4. – Спр. 1.
8. ДАВО. – Ф. 605. – Оп. 2. – Спр. 40.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 3649.
10. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 227.
11. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 211.
12. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 211.
13. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 3. – Спр. 39.
14. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 154.
15. ДАВО. – Ф. 605. – Оп. 2. – Спр. 40.
16. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 216.
17. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 205.
18. ДАВО. – Ф. 393. – Оп. 2. – Спр. 216.

О.Г. Перехрест

ВІДБУДОВА ТА НАЛАГОДЖЕННЯ РОБОТИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 1943–1945 РР.

Розкрито відбудову та налагодження функціонування культурно-просвітницьких закладів в українському селі в 1943–1945 рр. Проаналізовано результати відбудовних робіт вказаних закладів, основні напрямки діяльності сільських будинків культури, клубів та бібліотек, здобутки та проблеми у справі задоволення ними культурно-просвітницьких потреб сільського соціуму, стан та заходи щодо забезпечення сільських мешканців періодичною пресою, радіомовленням та кінообслуговуванням.

Ключові слова: культурно-просвітницькі заклади, сільські будинки культури та клуби, бібліотеки, хати-читальні, кадри культуртрейнерів, періодична преса, радіомовлення, кінообслуговування.

In this paper the new methodological positions in the process of rebuilding and adjusting of cultural and educational institutions are shown in the Ukrainian village during 1943–1945. It was analyzed the results of recovery operations of the mentioned institutions, the main activities of the rural houses of culture, clubs and libraries, achievements and challenges in meeting their cultural and educational needs of rural society, the state and measures to ensure villagers periodicals, radio and cinema service.

Key words: cultural and educational institutions, rural houses of culture and clubs, libraries, reading rooms, houses, pictures of the cultural workers, periodicals, radio, cinema service.

Одним із основних завдань у справі відродження соціальної інфраструктури українського села в післяокупаційний період була відбудова та налагодження роботи культурно-просвітницьких закладів. Однак ця проблема у вітчизняній історіографії на цей час одержала лише фрагментарне висвітлення, до того ж в основному на регіональному рівні [1]. З огляду на вказане метою публікації є аналіз значальних процесів з нових методологічних позицій у загальноукраїнському масштабі.

Війна та окупація завдали сільським культурно-просвітницьким закладам великих руйнувань і збитків. В Україні було знищено близько 8 тис. сільських клубних закладів, понад 14 тис. сільських бібліотек [2, 172; 3, 57, 152]. Приміщення тих закладів, що уцілили, були занедбані, їхнє облаштування, інвентар та книжкові фонди було знищено. Характерною особливістю відбудовного процесу в цій сфері соціальної інфраструктури села була підвищена увага з боку керівних компартійних і державних владних структур, котрі розглядали культурно-просвітницькі заклади як важливий інструмент політичного та ідеологічного впливу на селянські маси. Про це свідчить ухвалення ними спеціальних директивних документів та пильна увага до виконання визначених ними завдань. Так, уже в березні 1943 р. ЦК ВКП(б) ухвалив Постанову «Про розгортання мережі політпросвітницьких закладів у визволених від німецьких загарбників містах і селах», а в серпні 1943 р. Постанову «Про заходи щодо посилення культурно-просвітницької роботи в районах, звільнених від німецької окупації», які зобов'язували місцеві партійні й радянські органи в найкоротші терміни налагодити випуск газет і журналів, відновити в сільській місцевості радіомережу, клуби, бібліотеки та хати-читальні [4, 432; 5, 332]. Того ж року РНК СРСР ухвалив Постанову «Про заходи з відбудови кіномережі в містах і районах, звільнених від німецької окупації» [6, 43]. У подальшому було ухвалено ще низку, зокрема на республіканському рівні, інших директив, які зосереджували увагу місцевих органів влади на вирішенні питань, пов'язаних з відбудовою матеріально-технічної бази та організації ідеологічної й культурно-масової роботи в сільській місцевості.

Однак, як і в більшості інших випадків, постановка зверху відповідальних завдань, не супроводжувалася виділенням відповідних матеріальних і фінансових ресурсів. То ж будівництво нових та ремонт уцілих культурно-просвітницьких закладів, виготовлення